

„Napajedený roj sršňov“ Nadrealisti v medzigeneračných sporoch

JAROSLAVA ŠAKOVÁ, Ústav slovenskej literatúry SAV, Bratislava

ŠAKOVÁ, J.: The „Furious Swarm of Hornets“. Slovak Surrealists in Their Intergenerational Arguments
SLOVENSKÁ LITERATÚRA 63, No. 3, p. 200 – 207.

The paper deals with the intergenerational arguments between the authors of Surrealism (along with their generation critics) and the representatives of the older generation, Ján Poničan in particular. The attention is especially paid to the issue of anti-fascist attitudes of the Surrealists as regards the almanac *Áno a nie* and their relationship with Janko Kráľ as a source of inspiration. Particular extracts of the contemporary polemics were used to trace the ambivalent attitudes of the both sides involved in the intergenerational argument, which shows that the problem in question is not black and white and can be viewed in different ways. What is important is the explicit declaration of youth by the Surrealist poets, which can directly be linked to the emblematic motif of youth and desire in Surrealism as well as the opposition stance typical of all the Avantgarde movements.

Key words: Surrealism, generation argument, new poetry, Ján Poničan, Janko Kráľ

Pri vzniku umeleckého smeru nie je ničím nezvyčajným strach z neznámeho a nedôvera v nové. Ani príchod surrealizmu na Slovensko nebol najjednoduchší: „Surrealizmus na Slovensku (od roku 1939 nadrealizmus) hneď debutom Rudolfa Fabryho niesol silný náboj antilyriky a po viac ako desaťročie dobýval pre slovenskú poéziu nové pevniny lyrických svetov. Bol označovaný najprv ako ‚rakovina mladej slovenskej poézie‘, ‚cudzokrajná kvetina‘, nepotrebná ‚bublina‘.“¹ Tieto tri označenia dávajú tušiť, že názory na nový smer mali miestami vskutku negatívny podtext. Nadrealisti boli zapojení do (nie len) medzigeneračných sporov a museli často obhajovať svoje literárne pozície, či už išlo o tvorbu samotnú alebo o literárnovedné otázky (napr. Bakošom spomínané „upodozrievanie“ avantgardy z formalizmu). Niektoré z týchto polemík sú predmetom nasledujúceho textu, základom ktorého bol materiálový výskum dobových periodík, obsahujúcich články, ktoré boli výstupom z polemík alebo ich východiskovým bodom.

Vstup novej generácie do literatúry sa môže posudzovať z rôznych hľadísk. Najsamozrejmejším kritériom je pravdepodobne vek autorov, ktorí generáciu tvoria, ale okrem toho prichádza do úvahy aj estetické hľadisko, situácia, kedy sa autori vymedzujú na základe svojho programu či poetiky. Určitú úlohu zohrávajú taktiež spoločenské podmienky, ktoré ich determinovali. Na záložke nadrealistického zborníka *Vo dne a v noci* je generácia definovaná takto: „Generácia znamená spoločenskú skupinu ľudí žijúcich

¹ BAKOŠ, Mikuláš: *Avantgarda 38*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1969, s. 123.

a pôsobiacich v tej istej dobe, ktorí sú stváraní tými istými pomermi fyzickými a duchovnými práve vtedy, keď ich bytosti sú najvnímavejšie a najviac podliehajú vplyvom.“² Práve tieto vplyvy môžu v sebe okrem iného obsahovať aj spomínané spoločenské podmienky, v ktorých sa generácia formuje. Prvé nadrealistické zbierky vychádzajú na Slovensku v čase, kedy Ján Smrek v *Eláne* z roku 1935 píše: „Moderná poézia česká, ktorá sa v poslednom desaťročí tak krčovite orientovala na Paríž a vôbec na západ, že sa napokon dostáva až do vzduchoprázdneho priestoru čirej spirituálnosti, surrealizmu – sa v niektorých čerstvých svojich posilách prebúdzá k vedomiu, že je zvrchovaný čas nájsť si znova pevnú pôdu pod nohami.“³ Ako vidno z tohto citátu, vplyv francúzskeho surrealizmu, ku ktorému bola mladá generácia taká vnímavá, staršia generácia označovala ako negatívny vzor, z ktorého treba vytriezvieť a nájsť pevnú pôdu pod nohami.

Ján Poničan ostro odsúdil tvorbu českých surrealistov v článku pod názvom Na okraj surrealizmu, kde sa viackrát odvoláva práve na ich nízky vek a vymedzuje sa voči nim ako príslušník odlišnej generácie: „A že sú revolucionári? Nech sú, majú pravdu, i my sme iní neboli, keď sme boli mladí, aj my sme sa polepšili, keď sme zmúdreli a veď tí surrealistickí chlapci nám robia i dobré služby. Proletárom dajú možno do rúk krásne básne o snoch.“⁴ a na inom mieste zase: „Sú to jemní a zaujímaví chlapci tí surrealisti, niet v nich ani stopy po drsnosti triednych bojovníkov, a preto sa čítajú hlavne našou zlatou mládežou a inteligenciou.“⁵ Pri odsúdení francúzskeho surrealizmu v českom kontexte si pomáha metaforou presadeného kvetu, ktorou sa snaží demonštrovať, že surrealizmus nemusí fungovať v iných krajinách ako Francúzsko:⁶ „Surrealizmus vznikol v Paríži, už pred desiatkou rokov. Kvet má byť presadený, treba tedy pečlivo skúmať novú pôdu, či bude dosť podobnou tej, do ktorej zapustil tento nový izmus korene... Korene? – Boli to viac liany, ktoré ovili stromy kultúrnych snažení mladej generácie.“⁷ Metaforu presadeného kvetu (ktorá sa vo všeobecnosti využíva na označenie nepôvodnosti objektu, ktorý je ňou pomenovaný) proti slovenskému nadrealizmu používa Jozef Kútnik Šmálov: „Nadrealizmus je kvet presadený k nám z cudzích končín. Naša duchovná klíma, vekmi vyrovnaná a ustálená, rozhodne nežičí tomuto deštruktívnemu hnutiu.“⁸ Tento obraz sa navyše používal aj pri kritike socialistických tendencií davistického hnutia, nie je teda pevne zviazaný len s jednou generáciou, ale naopak – prechádza naprieč generačnými vrstvami.

V takomto ovzduší teda na Slovensku vznikala skupina nadrealistov od roku 1935, pričom ich činnosť bola pre literárnu kritiku často terčom rozporuplného hodnotenia

² POVAŽAN, Michal: *Vo dne a v noci*. Bratislava : Skarabeus, 1941.

³ SMREK, Ján: Objaviť samých seba. In: *Elán*, roč. 5, 1935, č. 5, s. 1.

⁴ PONIČAN, Ján: Na okraj surrealizmu. In: *Slovenské smery umelecké a kritické*, roč. 1, 1933 – 1934, č. 10, s. 394.

⁵ Tamže.

⁶ V súvislosti so širším poňatím avantgardy sa napríklad v posudzovaní španielskeho ultraizmu objavuje zase metafora zahraničnej konfekcie, ktorú vo svojom príspevku cituje Vladimír Oleríny podľa Dámasa Alonsa: „ultraistický komplex sa obliekal do konfekcie a k tomu ešte zväčša ušitej v zahraničí“ (OLERÍN, Vladimír: O španielskej literárnej avantgarde. In: *Problémy literárnej avantgardy*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1968, s. 210).

⁷ Tamže, s. 393.

⁸ ŠMÁLOV, Jozef Kútnik: Má surrealizmus na Slovensku predpoklady? In: *Nadrealizmus – Avantgarda* 38. Zostavil M. Hamada. Bratislava : Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV, 2006, s. 186.

i kvôli nízkemu veku autorov (ich debutové zbierky vychádzali v čase, keď mali niektorí z nich dvadsať rokov: napr. Fabry, Žáry, Reisel). Paradoxným faktom ostáva, že vek je vo svojej podstate mimoliterárna skutočnosť, ktorá nemusí mať s kvalitou textu samotného nič spoločné. Aj sami nadrealisti si uvedomovali generačný konflikt, reflektovali ho už vo svojich raných prácach umeleckého (napr. V. Reisel: *Pred tvárou všetkých*) aj teoretického charakteru (Bunčákova prednáška počas Večera nadrealistickej poézie v roku 1939: „Napokon Pavel Bunčák v polemicknej prednáške *Slovenská literárna kritika a nadrealizmus konfrontoval kladné, záporné i protirečivé hlasy o nadrealizme, ktoré boli vyslovené zástancami rozdielnych náhľadov na poéziu, príslušníkmi rozličných generačných vrstiev, básnických skupín a smerov poprevratovej literatúry (...)*“⁹) alebo vo svojej korešpondencii; napr. v liste Vladimíra Reisela Mikulášovi Bakošovi z 5. 11. 1937: „Som rád, ba viacej než rád, že chcete niečo podniknúť, že pomaly sa spojuje reťaz rúk, vedených rovnakými snahami, a verím, že tie ruky budú tvorivé, hoci na úzadí ‚deštrukcie‘, ktorej sa toľko boja húfy imbecilných oficiálov, napáchnutých ‚tradíciou otcov‘.“¹⁰ Tradícia je tu v priamej súvislosti s nevyhnutnosťou očistnej deštrukcie. V liste Mikuláša Bakoša Vladimírovi Reiselovi z 14. 3. 1938 zase môžeme nájsť takýto opis redakčného zasadnutia *Slovenských smerov*, kde tvrdí, že „spisovateľčiči“ ako Vámoš, Šándor či Kostolný „rečnili o ‚surrealistickom, nezdravom pokusníctve‘, o ‚nebezpečenstve z mladých‘.“¹¹ Tieto príklady dokumentujú to, že generačný konflikt bol inherentnou súčasťou vývinu nadrealizmu a spisovatelia naň reagovali, vzájomne o ňom diskutovali a hľadali jeho riešenie, aj keď niekedy len v teoretickej rovine.

Vlastné vnímanie generačného konfliktu a jeho následná reflexia presahovali z literatúry napríklad aj do sféry výtvarného umenia. V nadrealistickom zborníku *Sen a skutočnosť* bol uverejnený Odkaz mladým umelcom od Mikuláša Galandu, obsahujúci aj takéto vyjadrenie: „*Nezapadnite do ľahostajnosti vašich otcov (...)* Neslávte kult mŕtvych, tým že ich napodobíte.“¹² Ján Mudroch zase v texte z roku 1939 pod názvom *Ľudia dobrej vôle a kamaráti!* explicitne pomenúva „vinu“ staršej generácie: „*Generačný problém mladých a tých, ktorí sú nazývaní starými, je tu medzi nami a mám nezvratný dojem, že vznikol vinou starých. V ich rukách tiež spočíva možnosť nápravy. Starým chýba pochopenie pre mladých.*“¹³ Táto absencia pochopenia sa potom, samozrejme, opäť objavuje aj v literatúre, nielen vo výtvarnom umení. V článku pod názvom *Len sa zbytočne nerozčuľovať* Poničan na margo nadrealistov vyhlásil, že sú „*napajedený roj sršňov*“ a dodal: „*Svedčilo by im to, keby boli debutanti, ale oni si ani neuvedomujú, že básnická generácia, za ktorou je viac ako desaťročná činnosť, by mohla byť sebavedomejšia.*“¹⁴ V tom istom článku im odporúča, že by nemuseli na všetko tak prehnane reagovať. Vzájomné útoky nadobud-

⁹ BAKOŠ, Mikuláš: *Avantgarda 38*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1969, s. 58.

¹⁰ Tamže, s. 65.

¹¹ Bakoš, Mikuláš. In: *Nadrealizmus – Avantgarda 38*. Zostavil M. Hamada. Bratislava : Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV, 2006, s. 67.

¹² GALANDA, Mikuláš: Odkaz mladým umelcom. In: POVAŽAN, Michal: *Sen a skutočnosť*. Bratislava : Universum, 1940, s. 33.

¹³ MUDROCH, Ján: *Ľudia dobrej vôle a kamaráti!* In: BAKOŠ, Mikuláš: *Avantgarda 38*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1969, s. 190.

¹⁴ PONIČAN, Ján: *Len sa zbytočne nerozčuľovať*. In: *Práca*, roč. 1, č. 20, 9. 4. 1946, s. 4.

li charakter integrálnej súčasti medzigeneračných sporov, ktoré nestáli len pri zrode nadrealizmu, ale sprevádzali ho aj v ďalších fázach jeho vývinu. Hoci citovaný článok je z roku 1946, a teda už patrí k povojnovým polemikám, existuje tu prepojenie s predošlými Poničanovými názormi – predovšetkým v negatívnom postoji či používanej rétorike.

Ďalším aspektom účinkujúcim pri vymedzovaní sa generácie je estetické hľadisko. Súčasťou nadrealistického zborníka *Áno a nie* je báseň Vladimíra Reisela *Pred tvárou všetkých*, ktorá obsahuje takéto verše zrkadliace kvintesenciu názorov na predchádzajúcu (a v tom čase stále pôsobiacu) literárnu generáciu: „*Sbohom tendenčná loď, ktorá plávaš v zapadnutých / moriach myšlienky (...) Iskru rozkoše schopnú navrátiť radosť z bezútešnej pustatiny pokrytco / Tohto odporného hmyzu dneška.*“¹⁵ Báseň obsahuje aj jasné vyslovenie nadrealistického estetického stanoviska, ktoré ohlasuje príchod „novej doby“: „*V zákutí vlastného okúzenia / Byť jasný / Jak vodotrysk / V strede ktorého vidno prechádzať pohreby tých ktorí / nepochopili súzvuk novej doby.*“¹⁶ Obraz „pohrebov“ je odkazom na nikdynekončiaci kolobeh generácií, z ktorého sa nie je možné vymaniť, a aj keď sa podarí stať sa tým „jasným vodotryskom“, v jeho strede „pohreby“ vždy budú prítomné.

Z estetického hľadiska bola kľúčovou myšlienka novej poézie, ktorá sa stala zbraňou v medzigeneračnom spore Jána Poničana s nadrealistami, týkajúcom sa najmä zborníka *Áno a nie* a jeho protifašistickej orientácie. Poničan v článku *Odpoveď Jána Poničana* tvrdí, že „*nadrealistom podľa všetkých ich prejavov nikdy o politiku nešlo a je teda nesprávne, ba nesvedčné, naraz sa stavať do pózy aktívnych protifašistov.*“¹⁷ Spochybňuje samotnú existenciu ich politickej pozície a relativizuje vlastné snahy nadrealistov pri získavaní ich pozície básnickej: „*Mali nadrealisti nejakú politickú pozíciu, keď večne prízvukovali, že im ide len o básnickú pozíciu, ktorú, vďaka aj pomoci staršej generácie, aj mali?*“¹⁸ Je nepopierateľné, že staršia generácia, jej vplyv a inšpiračné zdroje zohrali pri formovaní nadrealistov dôležitú úlohu. Ale ostáva na zamyslenie, či „pomoc“ nadrealistickým autorom od predstaviteľov staršej generácie môžeme dávať do súvislosti – a ak áno do akej – s ich politickou či básnickou pozíciou. Poničan tu navyše vystupuje v dvojakej úlohe – jednak nadrealistov kritizuje, ale zároveň sa priznáva k tomu, že ich podporoval: „*Svoj korektný postoj k nadrealizmu a k nadrealistom, hoci som vždy mal voči nim svoje odôvodnené výhrady, som bol dokázal aj vtedy, keď som ako člen výboru Spolku slovenských spisovateľov podporoval žiadosť nadrealistov, aby mohli spolkový orgán použiť na publikovanie materiálu, ktorý teraz vydali ako ‚protifašistický zborník‘, hoci ním nebol a ani sa ním nestal.*“¹⁹ Pravdou je, že zborník *Áno a nie* vyšiel ako zvláštne číslo *Slovenských smerov*, čiže by sa dalo tvrdiť, že Poničanova intervencia mala pozitívny výsledok. Tým sa dokazuje jeho ambivalentný postoj k nadrealizmu, ktorého nuansy sa prejavujú aj v citovaných polemických článkoch. Tie sú spravidla ovplyvnené zmenenou kultúrnou a spoločenskou situáciou po roku 1945.

¹⁵ REISEL, Vladimír: *Pred tvárou všetkých*. In: BAKOŠ, Nikolaj – ŠIMONČIČ, Klement: *Áno a nie*. Bratislava : Spolok slovenských spisovateľov, 1938, s. 231.

¹⁶ Tamže, s. 232.

¹⁷ PONIČAN, Ján: *Odpoveď Jána Poničana*. In: *Kultúrny život*, roč. 1, 1946, č. 9, s. 2.

¹⁸ Tamže.

¹⁹ Tamže.

Otázke protifašistického stanoviska literátov sa nevyhne ani Mikuláš Bakoš, ktorý v článku pod názvom Čo sa nepáči Poničanovi opisuje postoje predstaviteľov staršej generácie synekdochicky cez kaviareň, v ktorej sa stretávali, a tiež cez inštitúciu Spolku slovenských spisovateľov: „*Literárny Luxor a vtedajší Spolok slovenských spisovateľov nemôžu byť nijako pokladané za protifašistickú baštu slovenskej kultúry.*“²⁰ Je ale potrebné zdôrazniť, že aj Bakošov postoj k staršej generácii vykazuje známky ambivalencie, keď jedným dychom (a s emfatickým využitím dvojitého negatívu) dodáva: „*Tým nie je povedané, že aj v literárnom Luxore nebolo niekoľko jednotlivcov, ktorí mali vždy dôsledne protifašistický postoj, (...) a rovnako nie, že by nadrealisti boli jedini antifasisti v kultúre, avšak pomerne najdôležitejší.*“²¹ Tým zároveň odpovedal na jeden z Poničanových argumentov, a to konkrétne, že sa nadrealisti deklarujú ako „jediní“ protifašisti v tom období. Kľúčové je pritom z jeho vyjadrenia slovo „dôsledne“, ktoré využíva na odlišenie protifašistických snáh nadrealistov od ostatných: „*Hoci aj na druhej strane nechýbali prejavy výhrad oproti ľudáckemu fašizmu, zväčša nebolo tu takej dôslednosti a otvorenosti v postoji proti režimu.*“ Jeho argumentácia teda neupiera výhrady voči vtedajšej situácii ani iným, ale osciluje medzi ich priznaním a usvedčením ostatných z nedôslednosti.

Ak vezmeme do úvahy úvodný text inkriminovaného zborníka *Áno a nie*, potom v ňom rovnako nájdeme priestor pre rozmanitosť interpretácií. „*Je príznačné, že doteraz nebolo u nás snáh vyslovene svojím programom antitradičných. Taký zmysel má i tento zborník: odmieta všetko, čo je v slovenskej kultúrnej tradícii reakčného. Sme proti kultúrnej reakcii, proti fašizmu.*“²² Na jednej strane by sme mohli v súlade s Poničanom teda tvrdiť, že prvá z citovaných viet implikuje jedinečnosť nadrealistických snáh a že sami seba pasujú do roly „jediných“, ktorí majú antitradičný program. Na strane druhej, slovo „antitradičný“ tu v sebe môže zahŕňať okrem fašizmu celú paletu ďalších javov, voči ktorým sa možno vymedzovať.

Vo svojom texte Odpoveď Jána Poničana autor zdôrazňuje úlohu novej koncepcie poézie v ostrom protiklade k potenciálnemu politickému stanovisku spisovateľov: „*Ale či neboli to práve nadrealisti, ktorí sa stránili akéhokoľvek politického prejavu, lebo im išlo iba o ‚poézie nového videnia‘.*“²³ Medzigeneračný konflikt býva osnovaný aj na základe zmeny poetiky, je teda prirodzené, že sa táto otázka pertraktuje aj v Poničanovom spore s nadrealistami.

V rámci skúmania estetických postojov treba upozorniť na fakt, že generačné spory sa ľahko mohli preklopiť do otázky vzťahu k literárnej tradícii, k vnímaniu jej hodnôt a do boja s konvenciami. Generační kritici a teoretici (Bakoš, Považan) bránili avantgardných autorov napríklad v otázke, či si „môžu“ za svoj vzor z tradície vziať Janka Kráľa. U nadrealistov prebehla zjavná interiorizácia odkazu Kráľovej poézie, ktorý bol aj leitmotívom Večera nadrealistickej poézie zorganizovaného 28. februára 1939 pod heslom

²⁰ BAKOŠ, Mikuláš: Čo sa nepáči Poničanovi. In: *Kultúrny život*, roč. 1, 1946, č. 6, s. 2.

²¹ Tamže.

²² BAKOŠ, Nikolaj – ŠIMONČIČ, Klement: *Áno a nie*. Bratislava : Spolok slovenských spisovateľov, 1938, s. 197.

²³ PONIČAN, Ján: Odpoveď Jána Poničana. In: *Kultúrny život*, roč. 1, 1946, č. 9, s. 2.

S Jankom Kráľom za novou poéziou. Ak sa teda v súvislosti s nadrealizmom skloňuje odmietanie tradície, je potrebné si položiť otázku, čo konkrétne z tradície odmietajú a čo prijímajú. Okrem Kráľa sa venovali aj analýze iných autorov (napríklad z generácie predošlej), čoho dôkazom je napríklad monografia Vladimíra Reisela o Lacovi Novomeskom (1946). Kruh sa uzatvára tým, že Novomeský sa rovnako ako nadrealisti prihlásil ku Kráľovmu odkazu, keď svoju zbierku *Romboid* (1932) venoval „zaviatej pamiatke Janka Kráľa“ a do radu autorov odkazujúcich na tohto básnika sa v roku 1941 pridáva aj Ján Poničan dielom *Divný Janko*.

Otázka inšpiračného zdroja v podobe Janka Kráľa bola nepriamo reflektovaná aj v rámci polemiky nadrealistov s Jánom Poničanom, keď Štefan Žáry nazval jeden zo svojich článkov v *Národnej obrode* (6. 4. 1946) K demontáži divného Janka.²⁴ Priamo k odvolávaniu sa nadrealistov na Kráľa sa vyjadrujú viacerí kritici, čo reflektuje Mikuláš Bakoš na príklade článku uverejneného v periodiku *Gardista*: „Podobne ako už predtým J. K. Šmálov a J. E. Bor v tomto článku aj O. Obuch kategoricky upiera nadrealistom právo dovolávať sa tradícií slovenskej literatúry a stavajúc sa do pózy ochrancu a obdivovateľa Janka Kráľa, rozhorlene a pohoršlivo volá: ‚Ak iné nič, aj tento jediný fakt, že sa dovolávajú osobnosti J. Kráľa a označujú ho za svojho predchodcu, dostačuje na dôkaz toho, že nadrealizmus je úplná kultúrna anarchia, je rozklad a úpadok, keď sa opováži volať si za svedka poéziu takého básnika, ako je Janko Kráľ.‘“²⁵ Zo spomenutej trojice bol nadrealistom generačne vzdialený len J. E. Bor, čo ukazuje, že to, čo sa pôvodne mohlo javiť iba ako medzigeneračný konflikt, malo potenciál plynulo prerásť do všeobecnejšieho konfliktu.

Bol to súboj o to, kto si privlastní Kráľa ako symbol – básnický aj politický – so všetkými konotáciami, ktoré evokuje. V článku *Živý odkaz Janka Kráľa* Michal Považan o autoroch inšpirovaných týmto básnikom píše: „Nehľadali v ňom básnika vycizelovaných foriem, ani básnika vysokej veršovej erudície, ale bol pre nich básnikom v tom, v čom si je skutočná poézia a umenie za jedno: spevec slobody a odboja.“²⁶ Atribút slobody dokázal prepojiť viacerých autorov aj s odlišnou poetikou, ktorým imponoval natoľko, že môžeme opísať kontinuitu vo vnímaní Kráľovej osobnosti v toku generácií: „Moderné básnické smery, ktoré vytvorili svoju poetiku v 19. a začiatkom 20. storočia, zastavujú sa len u tých básnikov, ktorí pre poéziu našli svoj špecifický výraz – a keď toto hľadisko premietneme do perspektívy dejín slovenskej poézie, medzi prvými básnikmi, ktorý môže dačo povedať i dnešku, je Janko Kráľ. Z tohto hľadiska osobitne si povšimli poéziu Kráľovu slovenskí symbolisti, potom nová básnická generácia po svetovej vojne a posilnenie svojho umeleckého programu našli v ňom i slovenskí nadrealisti.“²⁷ Nadrealizmus si teda v tejto otázke nenárokujú na výlučnosť, skôr sa začlenil do radu obdivovateľov Kráľa. V niečom sa však predsa voči predošlému chápaniu Kráľa vymedzuje: „Naša staršia lite-

²⁴ Žáry tak vytvoril názov svojho článku spojením dvoch názvov Poničanových zbierok – *Demontáž* (1929) a *Divný Janko* (1941) s výsmešným výsledným efektom.

²⁵ OBUCH, Oto: Nadrealizmus a kultúrna tradícia. In: *Gardista*, 22. 7. 1942. Cit. podľa: BAKOŠ, Mikuláš: *Avantgarda* 38. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1969, s. 66.

²⁶ POVAŽAN, Michal: *Živý odkaz Janka Kráľa*. In: *Kultúrny život*, roč. 1, 1946, č. 9, s. 4.

²⁷ Tamže.

rárna história, orientovaná pozitivisticky, nevedela nájsť správny pomer k tomuto veľkému básnikovi. (...) Kráľova poézia bola pre ňu buď príliš folklórom alebo príliš torzovitou. Čo bolo predtým nedostatkom, dnes sa objavuje ako prínos a klad.“²⁸ V tomto prípade sa už medzigeneračný spor presúva do svojej metodologickej roviny, resp. kryje sa s literárnovednými diskusiami, ktoré majú pole pôsobnosti aj mimo témy nadrealizmu. Táto ambivalentnosť percepcie podporená zmenou optiky, cez ktorú sa na Kráľa nazerá, je ďalším z paradoxov, ktoré vnímame pri skúmaní medzigeneračných konfliktov v období nadrealizmu. Tak ľahko ako sa nedostatok môže zmeniť na prínos, menia sa aj názory v priebehu striedania generácií, ale spája ich hľadanie adekvátneho kľúča k poézii romantického básnika.

Medzigeneračné spory sa neprejavujú len pri reflexii Janka Kráľa, ale aj ďalších básnikov. Nadrealisti sami zdôrazňovali aspekt mladosti vo svojich recenziách iných autorov, čo možno nájsť napríklad v Dedinského recenzii na Nezvalovu knihu *Sbohem a šáteček*, kde o predstaviteľovi českého surrealizmu tvrdí, že sa na život „vrhá s šialenou a krásnou odvahou básnika revolty, snu a mladíckej túhy“.²⁹ Akcentovanie mladosti a túžby s ňou spojené tu pritom nemusí mať negatívne konotácie, môžeme ho usúvzťaziť s emblematickým vnímaním túžby v surrealizme, kedy sa napríklad na prvý pohľad nezmyselné vetné konštrukcie vysvetľujú ako sublimácia autorovej túžby, ktorá môže čitateľovi spôsobovať slasť. Princíp slasti a intenzity prežívania charakteristický pre surrealistickú tvorbu tu spolupôsobí s explicitným využitím slov, ako sú túžba či mladosť priamo v textoch.

V závere je ešte dôležité spomenúť, že napriek špecifickosti slovenského nadrealizmu a jeho odlišnosti od francúzskej alebo českej podoby surrealizmu, je možné postrehnúť isté styčné body platné pre avantgardné tendencie vo všeobecnosti. Tie zhrnul napríklad Karel Teige v hesle *Avantgarda* pre literárny slovník *Sfinx* a nájdeme ich aj v článku Vratislava Effenbergera pod názvom *Koniec avantgardy*: „Od zániku slohovej jednoty a diferenciácie kultúrneho života, súvisiacej s rozvrstvením súčasnej spoločnosti, od romantizmu, „prekliaty básnik“ sa stal typickým zjavom a moderné literárne prúdy, usilujúce sa o riešenie myšlienkových, formových a metodologických problémov, ktoré vývoj umenia prináša, si polemickými zápasmi musia prebojovať možnosť prejavu a uplatnenia. Tieto boje avantgardy, ktoré sú funkciou dialektiky umeleckého vývoja, ktorými sa uskutočňuje obnova tvorby, sa niekedy stotožňujú s tzv. bojom generácií. Na rozdiel od generačného nástupu je avantgarda súborom príbuzných skupín a smerov, spojených programom alebo spoločným opozičným stanoviskom bez ohľadu na generačnú príslušnosť.“³⁰

Tento netradičný pohľad na generačné spory v sebe nesie *raison d'être* všetkých avantgardných smerov, ktorým je „opozičné stanovisko“, ktoré v prípade slovenského nadrealizmu bolo často spojené s generačnou príslušnosťou, ako sa ukázalo v priebehu tohto textu. Nadrealizmus tak môžeme situovať v rade avantgárd, ktoré spája spomínaná opozícia buď voči inej generácii, alebo spoločnosti či istému systému hodnôt. Hovoriac o opozícii, je takisto možné vyzdvihnúť potenciál jej ambivalentnej interpretovateľnosti,

²⁸ Tamže.

²⁹ DEDINSKÝ, Móric: Vítězslav Nezval: Sbohem a šáteček. In: *Slovenské smery umelecké a kritické*, roč. 2, 1934 – 1935, s. 117.

³⁰ EFFENBERGER, Vratislav: Koniec avantgardy. In: *Slovenské pohľady*, roč. 81, 1965, č. 10, s. 22.

ktorý je zachytený v motte knihy Owena Barfielda *Básnická reč*: „Opozice je pravé přátelství.“³¹ Možno teda povedať, že spory, ktorým sme sa venovali v našom texte, boli dôležitou súčasťou dobovej reflexie nadrealizmu v štyridsiatych rokoch a okrem otvorene polemických sa v nich dajú objaviť aj afirmatívne a priateľské roviny.

Text vznikol ako súčasť kolektívneho grantového projektu *Modernizmus v slovenskej literatúre (1900 – 1948). Podoby, tendencie, aspekty*. VEGA 2/0033/16. Vedúci riešiteľ Mgr. Michal Habaj, PhD.

LITERATÚRA

- BAKOŠ, Mikuláš: Čo sa nepáči Poničanovi. In: *Kultúrny život*, roč. 1, 1946, č. 6, s. 2.
- BAKOŠ, Mikuláš: *Avantgarda 38*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1969.
- Bakoš, Mikuláš. In: *Nadrealizmus – Avantgarda 38*. Zostavil M. Hamada. Bratislava : Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV, 2006, s. 67.
- BAKOŠ, Nikolaj – ŠIMONČIČ, Klement: *Áno a nie*. Bratislava : Spolok slovenských spisovateľov, 1938, s. 197 – 198.
- BARFIELD, Owen: *Básnická reč*. Praha : Malvern, 2015.
- DEDINSKÝ, Móric: Vítězslav Nezval: Sbohem a šáteček. In: *Slovenské smery umelecké a kritické*, roč. 2, 1934 – 1935, s. 115 – 117.
- EFFENBERGER, Vratislav: Koniec avantgardy. In: *Slovenské pohľady*, roč. 81, 1965, č. 10, s. 22 – 41.
- GALANDA, Mikuláš: Odkaz mladým umelcom. In: POVAŽAN, Michal: *Sen a skutočnosť*. Bratislava : Universum, 1940, s. 33.
- MUDROCH, Ján: Ľudia dobrej vôle a kamaráti! In: BAKOŠ, Mikuláš: *Avantgarda 38*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1969, s. 190 – 192.
- OLERÍNY, Vladimír: O španielskej literárnej avantgarde. In: *Problémy literárnej avantgardy*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1968, s. 204 – 218.
- PONIČAN, Ján: Na okraj surrealizmu. In: *Slovenské smery umelecké a kritické*, roč. 1, 1933 – 1934, č. 10, s. 393 – 395.
- PONIČAN, Ján: Len sa zbytočne nerozčuľovať. In: *Práca*, roč. 1, č. 20, 9. 4. 1946, s. 4.
- PONIČAN, Ján: Odpoveď Jána Poničana. In: *Kultúrny život*, roč. 1, 1946, č. 9, s. 2.
- POVAŽAN, Michal: *Vo dne a v noci*. Bratislava : Skarabeus, 1941.
- POVAŽAN, Michal: Živý odkaz Janka Kráľa. In: *Kultúrny život*, roč. 1, 1946, č. 9, s. 4.
- REISEL, Vladimír: Pred tvárou všetkých. In: BAKOŠ, Nikolaj – ŠIMONČIČ, Klement: *Áno a nie*. Bratislava : Spolok slovenských spisovateľov, 1938, s. 231 – 233.
- SMREK, Ján: Objaviť samých seba. In: *Elán*, roč. 5, 1935, č. 5, s. 1.
- ŠMÁLOV, Jozef Kútnik: Má surrealizmus na Slovensku predpoklady? In: *Nadrealizmus – Avantgarda 38*. Zostavil M. Hamada. Bratislava : Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV, 2006, s. 186 – 187.

Mgr. Jaroslava Šaková
Ústav slovenskej literatúry SAV
Konventná 13
811 03 Bratislava
SR
e-mail: jaroslava.sakova@savba.sk

³¹ BARFIELD, Owen: *Básnická reč*. Praha : Malvern, 2015, s. 5.